

ДАРОВИТА ДЕЦА

Одабрана поглавља

Даровитост је феномен у чијој основи стоје натпросечне, изузетне способности и особине. Неки појединци постижу трајно натпросечна постигнућа у више подручја људске делатности. То су проналазачи, научници, спортски рекордери, ствараоци, истраживачи. Међу њима има и деце и одраслих. Они остварују или се од њих очекује да ће оставрити нове вредности, које су од ширег друштвеног значаја. Даровитост се исказује преко нових креативних производа – духовних или материјалних (продукција) или преко ефикасности у неком послу (репродукција)? Али, не могу сви самостално да остваре неке своје изузетне способности. Неким је за то потребна помоћ и подршка. Различите, мање или више организоване активности се спроводе да би се тиме помогло не само појединцу, да оствари своје потенцијале, него да би и друштво од тога имало користи. Пошто су наше способности разноврсне и даровитост је различита. Не постоји општа, универзална, јединствена и једнообразна даровитост, да би смо (по тој димензији) могли да рангујемо све људе. Она се јавља у неком од облика или у више њих, као на пример у математици, техници, шаху... Сви ми поседујемо много различитих способности, али су неке од њих развијеније. Неке више изражавамо, користимо и на њих се ослањамо. Тако, свако од нас има неки свој профил способности. Код одређеног појединца обично доминира један вид, али се даровитост истовремено може испољити у два и више појавних облика.

Већ је превазиђено питање да ли је даровитост нешто наследно или се учи, јер је извесно да утиче и једно и друго. Зато је данас основно питање: како се испољава утицај једног и другог у заједничком међудејству? Даровитост настаје кроз међудејство нарочито некомбинованих наследних особина, подстицајне околине и активности самог појединца. Није лако одредити шта је то подстицајна средина јер оно што је подстицајно за једног, може да буде небитно за другог или чак ометајуће за неког трећег.

Даровитост је сложена појава која се почела систематски, научно изучавати тек у XX веку, иако је људе одувек интересовало оно необично и изузетно у људској делатности. Данас о даровитости знамо много више на основу истраживања и систематски прикупљених података. Али, такође има и више различитих теорија и приступа овој појави, много нејасноћа и неразрешених проблема, као и нових питања која чекају одговоре. Међутим, постојећа научна знања омогућавају да се открију даровити и да им се пружи одговарајућа помоћ, мада се ове могућности не користе довољно у пракси.

Са друге стране даровитост је у различитим историјским периодима и културама различито одређивана, јер су различите способности биле важне како за опстанак тако и за напредак неке људске заједнице. Вештине и знања које су неопходне ескимима разликују

се од вештина неопходних староседеоцима Аустралије, Аборицинима. А способности и умећа која су обележила античку Грчку или ренесансу различита су од ових данашњих.

Појам **даровито дете** није довољно одређен јер је могуће да у детињству постоји само потенцијал за даровитост коме су да би се развио потребни оптимални услови. Многи аутори наводе да су даровита деца још у раном детињству активнија и заинтересованија за околину од остале деце, а изузетна способност опажања је један од првих показатеља даровитости. Пример: позната је прича о Хауарду Потеру који је почетком осамдесетих година прошлога века као тинејџер би познат по свој математичкој генијалности, али и по потпуној идиотији за све што није било у вези рачунања. Хауард данас има више од четрдесет година и са одушевљењем решава све математичке задатке, нпр. он ће за секунду рећи да је квадратни корен из 73 једнак 8,544 и да ће 2. марта 2100. године бити четвртак. Ова његова необична способност је откривена када је он имао непуних пет година и за ручком је бацио поглед на тањир свога брата са гомилом грашка и рекао “Данкан је добио два зрна више од мене”. Родитељи су се бацили на пребројавање и утврдили да је он био у праву. (према Момчилу Б. Ђорђевићу).

Они такође врло рано проговарају, имају добро памћење, воле да истражују свет око себе и да манипулишу предметима из своје средине. Брже од других логички резонују, брзо схватају, примењују оно што су чули и имају врло развијену машту. Касније у школи уче са лакоћом, имају добро памћење, богат речник, брзо уочавају нове односе, уживају у решавању интелектуалних проблема и често постављају питања. Активни су и радознали, дају неуобичајене идеје и необична решења проблема, имају много знања из различитих области, служе се речницима, енциклопедијама и имају широк круг интересовања и хобија, врло добри су у планирању и организовању, умеју да сарађују са другима. За разлику од својих вршњака часшће се друже са старијима од себе. Међу вршњацима су популарни и често постају вође у игри и раду. Наравно, по организацији ових ососина даровита деца се међу собом разликују.

Деца која, упркос неком специфичном хендикепу, имају развијенију неку специјалну способност заслужују посебну пажњу – било да је она изузетна у односу на сву другу децу или у односу на децу која имају сличне тешкоће. Сигурно су познати слепи уметници, књижевник Борхес и музичари Реј Чарлс, Стиви Вондер... Теже откривамо даровиту децу оштећеног вида, слуха или телесне инвалидности. Најчешће се људи из њихове непосредне околине усмеравају на њихов хендикеп и пружање неопходне помоћи. а мање су осетљиви на њихове изузетне интелектуалне способности и таленте. Због тога је важно имати слуха за њихове јаче стране и пружати помоћ и подршку. Деца која имају слабо развијене моторне способности, слабу координацију покрета и тешкоће у писању могу се издвајати по изузетном резонувању, схватању и креативном решавању проблема.

Позната је појава када појединац у једној области показује изузетне способности а у осталим областима изразите мањкавости све до нивоа лаке менталне заосталости. На пример случајеви високе способности у брзом рачунању (случај Хаурда Потера кога смо већ навели) или фантастичног памћења неких података (на пример броја становника неког града или државе, дужине река итд.), а истовремено испод просечне способности у извођењу свих других менталних операција. У литератури су овакви случајеви описани као **учени идиоти** тј. *idiot savant*. Нека деца са тешким психичким поремећајима и менталним оштећењима могу имати развијене неке врло специфичне способности нпр. ликовне и стварати права уметничка дела по процени експерата. **Пример:** познат је случај аутистичне девојчице Нађе (рођене у Енглеској 1967. године као друго од троје деце украјинских емиграната). На узрасту од три и по године имала је проблема у моторном развоју, није могла да комуницира са својом околином ни гестовима ни кроз игру, али је показивала изузетну заинтересованост за цртање и то посебно животиња – коња. Анализа Пикасових цртежа из детињства указује на то да чак ни он није могао да црта као Нађа и на узрасту старијем од њеног. Нађени цртежи су далеко превазили цртеже њених вршњака и више су подсећали на дела високо талентованих адолесцената или одраслих уметника.

Овде ћемо покушати да дефинишемо појмове као што су генијалност, даровитост, таленат, креативност.

Никола Тесла из
ђачких дана

Генијалност – врхунска нарочито ретка и изразита способност. Геније ствара нешто суштински ново. Генијалност подразумева изузетан склоп високих интелектуалних способности, особина личности, јаке мотивације и средине у којој геније расте и ствара.

Даровитост / надареност и обдареност / у литератури и свакодневном животу се поред ових користе и термини: **брстро, ментално напредно дете, паметно, дете супериорне интелигенције** итд. Дакле, под даровитошћу подразумевамо постојање и испољавање изузетних натпросечних способности.

Интересовање за индивидуалне разлике и прва скала за мерење интелигенције (Бине-Симонова скала) отворили су врата научном приступу у проучавању даровитости.

Није утврђена гранична линија која раздваја даровите од оних који то нису, тј. колико има даровитих у популацији.

У научној и стручној литератури има више одговора на ово питање у зависности од тога колико су строги критеријуми које поједини аутори постављају. Када се ради о општој интелектуалној способности најчешће се среће податак да у интелектуално

даровите можемо сврстати 2 до 3% најбољих, а то је приближно један ученик у разреду од тридесет и нешто ученика. Даровитост се утврђује мерењем нивоа неке способности, преко учесталости постигнућа или преко раног јављања неке способности и заинтересованости (нпр. дете од три године зна да чита).

Креативност-креативно понашање и креативна продукција-сложен феномен, нарочита и специфична комбинација интелектуалних, вољних и емоционалних чинилаца. Креативан процес представља процес реструктурирања претходних искустава и оних из најранијег детињства. Основа креативности и стваралаштва је у дечјој игри и изражавању (нпр. дечји цртеж).

Продуктивна креативност се односи на ону креативност у којој долази до стварања производа.

Инвентивна креативност значи другачију и нову употребу старих ствари, обично је присутна код проналазача, истраживача и изумитеља.

Иновативна креативност представља мењање и преиначавање постојећих принципа на пример у случају измене и допуне неке теорије.

Истакнута креативност односи се на креирање нечега потпуно новог или базично новог каква је на пример теорија релативитета.

Када говоримо о креативности деце и одраслих (према Крњајић, 3.1997.) постоје извесне разлике па се код деце наглашава новост идеје или производа са аспекта самог детета иако за одрасле то може бити познато. Код одраслих и према блажем критеријуму креативност се односи на нешто суштински ново. Што се тиче односа креативности и интелигенције може се рећи да на основу раста интелигенције не може се са сигурношћу предвидети креативност јер раст интелектуалних способности не мора да буде обавезно праћен величином и бројем креативних остварења.

Врсте даровитости

Општа интелектуална даровитост се изражава преко високих резултата на тестовима когнитивних способности или преко других процена интелектуалног постигнућа које сврставају појединца у групу интелектуално најспособнијих (у популацији их има 1-3%). За ову квалификацију важне су и следеће особине: богатство речника, лакоћа у изражавању, информисаност и муњевито схватање важних информација, брзо и лако апстрактно реаговање, увиђање битних елемената и садржаја, лако и тачно опажање, лако постављање хипотеза, брзо и успешно учење и тд. Од деце са оваквим способностима се очекује да имају висок школски успех, али то није увек случај. Понекад изузетно успешан ученик који се одликује високим способностима и високом

мотивацијом може бити тзв. пребацивач (over-achiever), а понекад изузетно способно дете због нешто слабије мотивације и мање уложеног труда има нешто слабији школски успех назива се подбацивач (under-achiever)(према Крњајић, З. 1997.).

Школска / академска / даровитост изражава се кроз висок успех у већини школских предмета или високо постигнуће у неком подручју за које је нарочито ученик заинтересован. У школи су то одлични, изузетни математичари, информатичари, даровити за учење страних језика, за природне науке итд. Академска даровитост се углавном испољава преко тестова знањ и такмичења у знању. У бившем Совјетском Савезу ова врста даровитости је подржавана кроз организацију такмичења у знању тзв. Олимпијада знања. Ова постигнућа иду уз добро памћење, добро схватање проблема, висока упућеност у одређене научне области, ентузијазам и упорност, високу мотивацију итд. Ова деца се обично служе енциклопедијама и другом научном и стручном литературом.

Даровитост у подручју социјалне комуникације се изражава кроз способност за вођење појединца или група и њихово усмеравање и руковођење. Особине и способности које иду уз ову даровитост су: лична одговорност, висока очекивања од себе и од других, добро процењивање ситуације и предвиђања последица, прилагодљивост новим ситуацијама, речитост, препознавање потреба и емоција других људи, организаторске способности, тежња ка доминацији итд. Ова способност се најстварније испољава у међуљудским односима. Деца са развијеном социјалном интелигенцијом су обично лидери, бунтовници тј. они који се супротстављају ауторитетима, али и они који умеју да посредују у решавању сукоба међу вршњацима. Они обично умеју да добро артикулишу потребе, интересе своје групе или разреда и да их заступају пред ауторитетима. Они не морају да буду најбољи ђаци, али су најчешће **звезде** у разреду или школи.

Психомоторна даровитост се манифестује као даровитост за одређене спортове а одликује се надпросечно развијеним моторичким способностима као што су координација, равнотежа, брзина, прецизност и брзим и успешним учењем моторичких вештина. Резултат те даровитости, високе мотивације постигнућа, уложеног труда и спортске среће је врхунски спортски успех какав већ дуго постижу наши врхунски спортисти у кошарци, ватерполу, одбојци, рукомету и фудбалу и у последње време у тенису (Новак Ђоковић, Ана Ивановић, Јелена Јанковић).

Питања:

1. Дефинишите појам даровитости.
2. Опишите даровито дете.
3. Шта је креативност?
4. Шта је генијалност?
5. Наведите врсте даровитости.

Литература:

1. Божин, А. (2009) Божанска деца, Учитељски факултет, Београд
2. Ђурић, Т. (1997): Зборник радова, Републички завод за тржиште рада, Београд, стр. 23-32
3. Квашчев, Р. (1983): Развијање креативног понашања личности, Свјетлост, Сарајево
4. Ковач Церовић, Т. (1984): Психологија у настави, Зборник радова, ДПС, Београд
5. Крњајић, З. (1997): Зборник радова, Републички завод за тржиште рада, Београд, стр. 7-22
6. Максић, С. (1997): Зборник радова, Републички завод за тржиште рада, Београд, стр. 32-42, Даровито дете у школи (1998) Институт за педагошка истраживања,
7. Мирковић Радос, К. (1983): Психологија музичких способности, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
8. Нешић, Б (1998): Теме из педагошке психологије, Филозофски факултет, Приштина

Обдареност се дефинише на различите начине, неки аутори сматрају да је обдареност најбоље одредити помоћу тестова интелигенције (деца која на тестовима интелигенције имају натпросечан успех могу се сматрати обдареном – бистром децом). Други аутори (према Ђорђевићу) сматрају да деца чији је учинак константно запажен у музици, сликарству, вођству и другим облицима изражавања могу се сматрати обдареном. Дакле у овом другом случају поред натпросечне интелигенције се укључује и стваралачки рад у било којој области људске активности. Познато је да су специфични таленти тј. висока постигнућа у областима за које су људи талентовани у позитивној корелацији са натпросечним резултатима на тестовима интелигенције.

Неки аутори као што су Гејзел и Џексон сматрају да постоји разлика између високо интелигентних људи и стваралаца (даровитих). Неки аутори проширују појам обдарености на све оне који су се значајно истакли у друштву.

Један број научника као што су Тејлор и Барон (према Ђорђевићу) сматрају да постоји озбиљна методолошка тешкоћа у одређивању критеријума за дефинисање обдарености и конструисање одговарајућих инструмената који би на свим узрастима откривали обдарене људе. Међутим совјетски научник Теплов сматра да је одређивање обдарености више квалитативан него квантитативан проблем. Критикујући употребу тестова за одређивање обдарености, Теплов сматра да тестови не могу предвидети развој способности. Практично развој сваког човека је одређен дужином живота, методама васпитања и образовања итд. а не само способностима. Ако усавршимо методе васпитања и образовања можемо знатно више развити способности него што смо очекивали. Погрешно је схватање да само једна способност учествује у постизању успеха у некој делатности, већ у том процесу учествују разноврсне способности. Теплов је сматрао да је погрешно схватање неких психолога да се обдареност може свести само на интелектуалне способности. Такође је сматрао да се не може говорити о специјалној и општој обдарености већ је боље говорити о општим и специјалним моментима обдарености.

Може се рећи да преовладава мишљење да постоји квалитативна и квантитативна страна обдарености, тј. квантитативни аспект у једном моменту прелази у нови квалитет (при одређивању нивоа обдарености се говори о високој обдарености, врло високој и потенцијалној генијалности). Такође треба истаћи да данас већина аутора сматра да не треба одбацити ни један начин нити инструмент који може да помогне у откривању обдарене деце и људи. Развој сваког појединца одређен је унутрашњим и спољашњим утицајима тј. наслеђене особине се развијају под утицајем породичне и школске средине, личног ангажмана итд. Психолошка, а и педагошка наука и пракса данас не могу са сигурношћу да одреде како се наслеђена обдареност развија, каква је разлика између обдарене и друге деце у погледу мотивације, у каквом су међусобном односу социјални,

емоционални, интелектуални и физички развој обдарене деце и због чега понекад не реализују своје способности које их чине обдаренима. Поједине дилеме су ипак разрешене. Данас се са већом прецизношћу уочавају обдарена деца, њима се поклања више пажње, програми им се прилагођавају у зависности од тога о каквој се врсти обдарености ради (музичкој, ликовној, математичкој итд.).

На пример појам музичких способности према неким ауторима је синоним за **музички таленат, смисао за музику, музикалност, музичку интелигенцију**. Док други аутори праве јасну разлику међу овим терминима (према Ксенији Радош, 1983.)

Чарлс Спирман, творац прве факторске теорије интелигенције (1904. год.) тврди да постоји општи “G” фактор интелигенције који се манифестује у свим тестовима и “S” фактори, или специфични фактори који су карактеристични за поједине тестове тј. способности.

Гилфорд је у својој студији о флексибилности мишљења пошао од претпоставке да постоје следећи фактори флексибилности – ригидности:

1. спонтана флексибилност
2. персеверација
3. адаптивна флексибилност
4. фактор персистенције

Спонтана флексибилност је дефинисана као способност произвођења различитих идеја у релативно неструктурираној ситуацији – способност спонтане измене усмерености мишљења у току решавања проблема, а ту промену проблемска ситуација не захтева изричито; способност разговарања у релативно неструктурираној ситуацији на различите начине.

Персеверација дефинисана као инерција мишљења, као отпорност према промени начина решавања проблема.

Адаптивна флексибилност је дефинисана као способност реструктурирања проблема и способност решавања проблема на различите начине.

Персистенција је дефинисана као стална употреба неодговарајућих метода учења и као отпорност према реструктурирању.

Гилфорд је сматрао да је супротан пол фактора флексибилност – ригидност тј. да постоје две биполарне димензије и то:

1. спонтана флексибилност – персеверација
2. адаптивна флексибилност – персистенција мишљења

Стваралачко решавање проблема се може поделити у три фазе и то: објашњење, предвиђање и инвенција (проналазак). Код објашњења циљ је да се разуме зашто се један догађај одиграо. Код предвиђања је важно да се разуме до каквих ће последица довести одређени услови тј. да се предвиди догађај који се још није одиграо. Код инвенције циљ је да се створи један нови низ услова који ће довести до специфичног догађаја. Дакле, ова три појма објашњење, предвиђање и пронала-ење представљају општу скицу процеса стваралачког решења проблема. Постоје три основна фактора или чиниоца који одређују овај процес и то: **природа склопа дражи, пророда претходно стеченог знања и структура личности.**

Просторна организација дражи по принципу близине утиче на перцепцију па самим тим и на процес решавања проблема. Гешталт психолози су истраживали проблеме просторне организације дражи и покушавали да докажу да је процес решавања проблема аналоган перцептивним процесима.

Временски редослед објеката и догађаја у једној проблемској ситуацији може да олакша или отежа постизање решења исто као што може да спречи или олакша постизање одређене перцептивне организације.

Истакнутост – доминантност подразумева да се пажња посвећује конкретним подацима о проблему. Међутим, то може бити недовољно за решавање проблема па је понекад добро отклонити пажњу са конкретног проблема па направити паузу или пажњу усмерити на неки други сличан проблем.

Постоји неколико специфичних тактика којима је циљ усавршавање у решавању проблема и то:

1. испробати различите просторне односе објеката са којима се ради
2. испробати различите временске организације проблема који се решава
3. решити најпре друге сличне проблеме